

УДК 347.949

Я.М. САДИКОВА, Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ

ПІДСТАВА ТА УМОВИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ АВТОРСЬКИХ ТА СУМІЖНИХ ПРАВ

Ключові слова: підстава застосування заходів, умови застосування заходів, цивільно-правова відповідальність, порушення авторських прав, порушення суміжних прав

Предмет доказування є одним із складних питань цивільного процесу. В ст.179 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) зафіксовано, що предметом доказування під час судового розгляду є факти, які обґрунтовують заявлені вимоги чи заперечення або мають інше значення для вирішення справи (причини пропуску строку позовної давності тощо) і підлягають встановленню при ухваленні судового рішення. Зміст предмету доказування визначається по кожній цивільній справі окремо.

Специфіка предмета доказування у справі в основному визначається обраними позивачем заходами захисту свого права, а тому найбільш доцільною є конкретизація і характеристика предметів доказування по окремих категоріях заявлених вимог, що входять в предмет позову [1, с.97].

Оскільки предмет доказування у справі буде, в першу чергу, формуватися за рахунок фактів, що є підставою для застосування відповідного заходу примусу, то слід визначитися з тим, які заходи примусу можуть мати місце у разі виникнення потреби захисту авторських та суміжних прав.

Способи захисту цивільних прав, в тому числі авторських і суміжних прав, є неоднорідними. Серед способів захисту можуть бути

виділені заходи захисту і заходи відповідальності, що різняться за підставами застосування, соціальним призначенням і виконуваними функціями, принципами реалізації і деякими іншими моментами [2, с.286]. З урахуванням можливих способів захисту справи про захист авторських прав можна поділити на справи про застосування заходів цивільно-правового захисту та справи про застосування заходів цивільно-правової відповідальності. Для визначення предмету доказування у справах про застосування заходів цивільно-правової відповідальності, слід визначитися з підставою застосування таких заходів. Таким чином, визначення підстави застосування цивільно-правової відповідальності – відправна точка для правильного застосування цивільно-правових норм, а також визначення предмета доказування у справах про застосування цивільно-правової відповідальності у разі порушення авторських та суміжних прав.

Питання щодо підстави та умов цивільно-правової відповідальності віднайшло значну увагу в роботах вчених. Зокрема, цим питанням присвячено роботи таких вчених як О.С. Іоффе, Г.К. Матвеева, С.С. Алексеева, Є.А. Флейшиц, О.А. Красавчикова, С.Н. Брагуся, Д.М. Кархалева, А.І. Загорулько та багатьох інших. Однак, на питання щодо підстави застосування цивільно-правової відповідальності однозначної відповіді на сьогодні не отримано. Окрім того, заходи відповідальності в авторському праві слід охарактеризувати як специфічні, що мають свої особливості, що і зумовлює необхідність дослідження і виявлення загальної підстави їх застосування, а також особливості умов застосування кожної з них.

Відсутність усталеного підходу до визначення підстави застосування заходів цивільно-правової відповідальності, а також відсутність дефініції поняття «цивільне правопорушення» призводять до суперечливих судових рішень. В рішенні апеляційного суду Чернігівської області зазначено, що суд першої інстанції, визначаючи розмір компенсації, виходив з

мінімальної заробітної плати на час вчинення порушення і застосував коефіцієнт десять, збільшивши цю суму в п'ять разів, оскільки було встановлено порушення авторського права щодо п'яти творів, а отже вчинено п'ять порушень. Апеляційний суд вказав, що суд першої інстанції не мав підстав для збільшення застосованого розрахунку в п'ять разів, оскільки розмір компенсації визначається не з асортименту творів, відносно яких допущено порушення авторських прав, а з обсягу порушення та намірів відповідача [3]. Натомість, Лутугинським районним судом було встановлено, що відповідач в приватній квартирі організував тиражування дисків для лазерних систем зчитування формату DVD та CD з записами семи аудіовізуальних творів без дозволу позивача, який має авторське право на ці твори. Судом було прийнято рішення про стягнення компенсації за порушення авторського права в межах десяти мінімальних заробітних плат за двадцять один об'єкт порушення виходячи з кількості дисків з записом аудіовізуальних творів [4]. На сьогодні приймаються судові рішення про стягнення компенсації за порушення авторського права за умов, коли прямо вбачається відсутність вини відповідача [5].

Таким чином, огляд літературних джерел і так само судова практика дають підстави відзначити актуальність цього дослідження. Метою статті є визначення підстави та умов застосування цивільно-правової відповідальності у разі порушення авторських та суміжних прав.

Вчені дійшли висновку, з яким слід погодитися, з приводу того, що юридична відповідальність є новим додатковим обов'язком правопорушника [6, с.27]. Кваліфікуючою ознакою цивільно-правової відповідальності слугують додаткові майнові обтяження суб'єкта відповідальності, що призвели до зменшення майнової сфери правопорушника поза його волею [7, с.194]. Заходи цивільно-правової відповідальності є способами захисту, які представляють собою майнову санкцію за правопорушення, що характеризується по-

кладенням додаткового обов'язку майнового характеру на порушника права.

Виходячи з такої суті цивільно-правової відповідальності поряд з загальними заходами відповідальності, як то, відшкодування матеріальної шкоди та відшкодування моральної шкоди, слід вказати на наявність в авторському праві такого специфічного заходу відповідальності як стягнення разової компенсації за неправомірне використання об'єкта авторського права. Додатковий обов'язок у порушника авторського права з'являється і у разі покладення на нього обов'язку здійснити публікацію про порушення авторського права, таким чином і такий вид правового примусу представляється можливим визнавати заходом цивільно-правової відповідальності.

В.Д. Примаєк підставою цивільної відповідальності називає порушення суб'єктивного права. В законодавстві, пише автор, закріплюється загальний перелік умов відповідальності, що можуть змінюватися залежно від особливостей застосування конкретних санкцій [8, с.12]. М.І. Брагінський і В.В. Вігрянський притримувались такої ж думки, вказуючи, що підставою цивільно-правової відповідальності (єдиної та загальної) є порушення суб'єктивних цивільних прав, як майнових, так і особистих немайнових, оскільки цивільно-правова відповідальність представляє собою відповідальність одного учасника майнового обороту перед іншим, відповідальність порушника перед потерпілим, її загальною ціллю є відновлення порушеного права на основі принципу відповідності розміру відповідальності розміру спричиненої шкоди чи збитків [9, с.815].

Найбільший ступінь традиційності має думка з приводу того, що підставою цивільно-правової відповідальності є правопорушення. Юридична відповідальність – це реакція на правопорушення. Правопорушення – це підстава відповідальності; де є правопорушення, там є (повинна бути) відповідальність; без правопорушення немає відповідальності [10, с.130]. Юридична відповідальність – це застосування

до винуватої особи заходів державного примусу за вчинене правопорушення [11, с.83–86].

Змістовно правопорушення конкретизується через категорію складу правопорушення, його елементів [6, с.185]. Так, М.І. Матузов і А.В. Малько вважають правопорушення підставою для юридичної відповідальності, при цьому фактичною підставою, вказують автори, є склад правопорушення, а норма права є правовою підставою, без якої юридична відповідальність «немислима» [12, с.330].

С.С. Алексєєв вказував на те, що правопорушення як підстава юридичної відповідальності характеризується чотирма елементами (сторонами), що утворюють склад правопорушення. Це об'єкт, суб'єкт, об'єктивна сторона, суб'єктивна сторона. Юридична відповідальність може бути покладена на особу лише при наявності, а практично за режиму законності – встановленні всіх елементів (сторін) складу правопорушення [11, с.84].

В літературі переважає точка зору на склад правопорушення як на сукупність таких елементів: протиправне діяння чи бездіяльність, шкода, причинний зв'язок між протиправною поведінкою та заподіяною шкодою, вина особи, яка заподіяла шкоду [13, с.869]. На наш погляд, з урахуванням того, що підстава цивільно-правової відповідальності незалежно від виду має бути одна, а також з аналізу окремих заходів відповідальності, в тому числі тих, які є характерними для авторського права, слід визнати такі елементи як шкода та причинний зв'язок між протиправною поведінкою та заподіяною шкодою у розглядуваному складі правопорушення не завжди конкретизуються. В такому разі втрачається цінність складу правопорушення як сукупності елементів, які є необхідними і підлягають доказуванню для встановлення юридичного факту – правопорушення. Разом із тим, майже повністю нівелюється значення встановлення наявності об'єкту посягання.

По-іншому склад правопорушення визначив В.П. Грибанов. Під складом цивільного правопорушення слід розуміти сукупність тих

загальних, типових умов, наявність яких є необхідним для покладення відповідальності на порушника цивільних прав і обов'язків і які в різних поєднаннях зустрічаються в будь-якому правопорушенні [14, с.318]. На думку науковця, ці умови є наступними: а) наявність прав та обов'язків, порушення яких тягне за собою покладення на порушника цивільно-правову відповідальність; б) протиправне порушення особою покладених на нього обов'язків та суб'єктивних прав інших осіб; в) наявність шкоди чи збитків, спричинених протиправною поведінкою правопорушника; г) наявність причинного зв'язку між протиправною поведінкою і шкідливими наслідками, що настали; д) наявність вини правопорушника [14, с. 319]. Бентежить те, що умови, які є елементами складу правопорушення можуть бути «в різних поєднаннях». Різне поєднання елементів має призводити до різних кінцевих результатів.

З роздумів вченого вбачається, що лише порушення суб'єктивних прав є постійною незмінною умовою такого складу правопорушення: «назначені вимоги захисту права состоить прежде всего в том, чтобы обеспечить реализацию или защиту субъективного права заявителя... Это означает, что требование защиты права имеет достаточные основания материально-правового характера для применения мер принудительного порядка лишь при наличии нарушения права. Исключение в этом отношении составляют лишь такие случаи, как, например, иски о признании права... Из сказанного, конечно, не вытекает, что нарушение права является единственным материально-правовым основанием для применения заявленного требования. Для удовлетворения заявленного требования защиты права необходимы и иные условия, в частности противоправное поведение правонарушителя, наличие вреда или убытков, вина и т.п., наличие которых в разных сочетаниях необходимо в зависимости от характера того или иного конкретного случая. Однако нарушение субъективного гражданского пра-

ва является обязательным условием удовлетворения заявленного требования во всех без исключения случаях» [14, с.319].

З урахуванням вищевикладених позицій та роздумів, вважаємо можливим зробити такі висновки. Загальною підставою застосування будь-якого заходу відповідальності є вчинення цивільного правопорушення. Складом правопорушення є сукупність елементів: об'єкту (суб'єктивного цивільного права особи); суб'єкту (деліктоздатної особи); суб'єктивної сторони (вини) та об'єктивної сторони (протиправне діяння, що порушує суб'єктивне цивільне право). Основним фактом предмету доказування у справах про застосування заходів цивільно-правової відповідальності за порушення авторських прав є факт правопорушення, що конкретизується через його склад. Зважаючи на те, що протиправність поведінки особи не може бути віднесена до фактів об'єктивної дійсності, а є результатом правової оцінки [15, с.52], то відповідно до складу правопорушення не включається, є умовою цивільно-правової відповідальності і доказуванню не підлягає. Порушення суб'єктивного права є також характеристикою поведінки особи, яка встановлюється шляхом кваліфікації діяння судом.

Пропонуємо виділяти умови застосування окремих заходів відповідальності. Вважаємо, що у Д.М. Кархалева є раціональне зерно в роздумах з приводу того, що шкода є умовою застосування окремих заходів відповідальності, а не підставою відповідальності [16, с.41, 51]. Хоча вчений сам з собою вступає в протиріччя, визначаючи правопорушення як винне протиправне діяння або бездіяльність, що спричиняє збитки (шкоду) охоронюваним цивільним правом майновим та немайновим благам [16, с.35]. У разі, коли відсутня одна з ознак правопорушення (вина, шкода) діяння або бездіяльність не буде мати ознак правопорушення, а відповідно і підстава відповідальності має визнаватися відсутньою взагалі.

Законодавство встановлює ряд додаткових умов, за яких є можливим застосування того

заходу відповідальності, який було обрано позивачем.

Умови застосування окремих заходів відповідальності, будучи зовнішніми проявами протиправної поведінки, можуть бути включені до об'єктивної сторони складу правопорушення і підлягають доказуванню. Умовами застосування такого заходу відповідальності як відшкодування шкоди є конкретизація шкоди та причинний зв'язок між протиправним діянням та шкодою. Умовами застосування такого заходу відповідальності як відшкодування моральної шкоди є конкретизація моральної шкоди та причинний зв'язок між протиправним діянням та моральною шкодою.

У справах про стягнення компенсації шкода, завдана правопорушенням не конкретизується як це має місце у справах про відшкодування майнової чи моральної шкоди. В ч.2 ст.52 Закону України «Про авторське право та суміжні права» вказується, що суд зобов'язаний визначити розмір компенсації, враховуючи обсяг порушення та (або) наміри відповідача. Не зважаючи на те, що в Законі України «Про авторське право та суміжні права» цей спосіб захисту має назву «компенсації, замість відшкодування збитків або стягнення доходу», збитки або дохід, отриманий від незаконного використання об'єкту авторського права чи суміжних, конкретизації не підлягають, у разі, якщо заявляється вимога про стягнення компенсації в мінімальному передбаченому законом розмірі.

Вважаємо, що суди правильно виходять з того, що до предмету доказування у справах про стягнення компенсації у розмірі, який перевищує розмір мінімальної компенсації за неправомірне використання об'єкту авторського права, включається розмір компенсації. Так, в рішенні Солом'янського районного суду м. Києва вказується на те, що у розгляді справи про стягнення компенсації за порушення майнових авторських прав слід встановити та дослідити фактичні обставини, пов'язані з необхідністю визначення адекватного порушенню розміру компенсації, оскільки

ки стягнення компенсації є одним з видів відповідальності за порушення авторського права, який застосовується як альтернативний захід у випадку неможливості точного обчислення завданих у зв'язку з правопорушенням збитків та розміру отриманого порушником доходу. У визначенні розміру такої компенсації необхідно виходити з конкретних обставин справи і загальних засад цивільного законодавства, встановлених ст.3 ЦК України, зокрема, справедливості, добросовісності та розумності. Отже, розмір компенсації входить до предмету доказування у справі [17].

Підводячи підсумки, слід вказати на перспективність дослідження кожного окремого елементу складу правопорушення з точки зору доказування у справах про захист авторських та суміжних прав.

ЛІТЕРАТУРА

1. Клюев М. А. Особенности рассмотрения споров в сфере авторского права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Клюев Максим Алексеевич. – Екатеринбург, 2006. – 172 с.
2. Гражданское право : учебник : Ч. 1 / [под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого]. – [Изд. 3-е, перераб. и доп.]. – М. : Проспект, 1998. – 632 с.
3. Рішення Апеляційного суду Чернігівської області у справі 22ц-1001/ 2007 р. / Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/2096510>.
4. Рішення Лутугинського районного суду у справі № 2-192-2010 / Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/11387832>.
5. Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України : від 26.08.2009 р. / Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/46234773>.
6. Витрук Н. В. Общая теория юридической ответственности / Н. В. Витрук – [2-е изд., исправ. и доп.]. – М. : Норма, 2009. – 259 с.
7. Канев Д. Р. Понятие гражданско-правовой ответственности в науке и законодательстве / Д. Р. Канев // Известия высших учебных заведений. Правоведение. – 2008. – № 4. – С. 184–100.
8. Примак В. Д. Цивільно-правова відповідальність юридичних осіб : монографія / В. Д. Примак. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – 432 с.
9. Брагинский М. И. Договорное право. Кн. 1. Общие положения / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский. – Изд. 4-е, стереотип. – М. : Статут, 2001. – 842 с.
10. Малейн Н. С. Правонарушение: Понятие, причины, ответственность / Н. С. Малейн. – М. : Юрид. лит., 1985. – 192 с.
11. Алексеев С. С. Право. Азбука. Теория. Философия. Опыт комплексного исследования / С. С. Алексеев – М. : Издат. группа ЮРПА–ИНФРА-М., 1998. – 712 с.
12. Теория государства и права : курс лекций / под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристъ, 2001. – 776 с.
13. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України : у 2 т. Т. 2 / за ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. – 3-є вид., переробл. і доповн. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1088 с.
14. Грибанов В. П. Осуществление и защита гражданских прав / В. П. Грибачов. – М. : Статут, 2000. – 411 с.
15. Васильев С. В. Доказування та докази по справах про відшкодування шкоди, завданої особі : навч. посіб. / С. В. Васильев. – Х. : Факт, 2000. – 200 с.
16. Кархалев Д. Н. Соотношение мер защиты и мер ответственности в гражданском праве России: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.03 / Кархалев Денис Николаевич. – Екатеринбург, 2003. – 180 с.

17. Рішення Солом'янського районного суду м. Києва у справі № 2-71/11 / Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/15587276>.

Садикова Я. М. Підстава та умови застосування заходів цивільно-правової відповідальності за порушення авторських та суміжних прав / Я. М. Садикова // Форум права. – 2012. – № 4. – С. 773–778 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://arhive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/12cjmtcp.pdf>

Розглянуто цивільне правопорушення як підстава цивільно-правової відповідальності і як один з фактів предмету доказування у справах про захист авторських та суміжних прав. Запропоновано виділяти умови застосування окремих заходів відповідальності, які будучи зовнішніми проявами протиправної поведінки включаються до об'єктивної сторони складу правопорушення і підлягають доказуванню.

Садикова Я.М. Основание и условия применения мер гражданско-правовой ответственности за нарушение авторских и смежных прав

Рассмотрено гражданское правонарушение как основание гражданско-правовой ответственности и как один из фактов предмета доказывания по делам о защите авторских и смежных прав. Предложено выделять условия применения отдельных мер ответственности, которые, будучи внешними проявлениями противоправного поведения, включаются в объективную сторону состава правонарушения и подлежат доказыванию.

Sadykova Y.M. The Basis and Conditions of Civil Liability for Violation of Copyright and Related Rights

The tort as a basis of civil liability and as one of the facts of the subject of proof in cases of copyright protection is considered in the article. The author proposed to allocate the conditions of application of certain measures of responsibility that being the external manifestations of wrongful conduct included in the objective side of the tort and subject to proof.

Форум права